
CORDANA LJUBOJA

URBANA ANTROPOLOGIJA

Verovatno je da je antropologija nauka koja je od nastanka do danas najčešće preispitivala svoje ciljeve i svoje polje rada. Razlog tome je delimično i činjenica da je ova nauka nastala u jednom istorijskom trenutku kao rezultat potrebe da se odgovori na određena pitanja i praktične zahteve nekih konkretnih društava. Zbog toga je, još od svojih početaka, krenula da se razvija različitim tokovima u pojedinim zemljama i širim regijama. Tek kasnije, kada se teorijskim razmatranjima pokušalo da se utvrde njeni naučni i metodološki okviri, antropologija je ušla u fazu usaglašavanja i izgradnje jedinstvene nauke, sa jedinstvenim ciljevima, programom i razlozima postojanja. Međutim, bitno je da je u svom razvoju prolazila kroz različite stupnjeve koji su odgovarali nivou sakupljenih znanja i zahtevima doba kojem su ta znanja pripadala.

U evolucionističkoj fazi, na samom pragu postojanja antropologije kao nauke, kada se još veoma malo znalo o čoveku i mnoštvu vidova u kojima može da se manifestuje njegova egzistencija, verovalo se u uniformnost čovečanstva i identičnost njegovog razvoja, pa se od antropologije očekivalo, kao od fizičke antropologije, da pronade i objasni karike koje nedostaju („missing links“) u dujoj istoriji ljudske kulture. Porastom broja raznovrsnih informacija koje je ova nauka sa entuzijazmom uspela da prikupi, izašla je na videlo sva težina i nerešivost postavljenog problema. Umesto da nastavi put u pravcu vertikalnog proučavanja zajedničkog ljudskog razvoja, antropologija je obratila pažnju na horizontalni, prostorni raspored različitih kultura i oblika društva. Ona su mogla da se porede i svrstavaju u određene kulturne krugove, po sličnostima i razlikama (difuzionizam, škola kulturnih krugova). Kada je otkriven i ispitan veliki broj ljudskih zajednica, a verovatnoća da se pronađu neke nove postepeno sve više opadala, polako je iscrpna i naučna radoznalost u tom pravcu.

Potom su se u središtu interesovanja našla mikroistraživanja funkcionisanja pojedinih društva-

va. Komparacija i odnos sa drugim društvima izgubili su važnost, a dominirala je analiza celog sklopa u kome svaki elemenat ima svoje mesto i svoju ulogu.

Već u vreme funkcionalizma, a konačno najnovijim prodorom strukturalizma u antropologiju, izgubio je značaj kvantitet informacija. Proučavanje je prestalo da se oslanja na odбир i analizu velikog broja konkretnih podataka. Zanezarene su i razlike u ljudskom rodu, a prešlo se na istraživanje jedne iskonske, opšte i zajedničke ljudske svesti sa svojim osnovnim zakonima po kojima se upravljaju, kako najprimitivnija plemena tako i ona visoko razvijena, civilizovana ljudska društva.

Na taj način je antropologija napustila okvire egzaktnih istraživačke nauke i prešla u domen spekulacije. Ovim činom nauka, na neki način, sama sebe poništava. Lišavajući se konkretnog naučnog postupka prerasta u domišljanje i filozofiju. Zbog toga sve veći broj antropologa pokušava da nađe izlaz iz ove krize osavremenjavajući antropologiju povezivanjem sa prisutnim problemima i duhom novog vremena. Jedan od pravaca u kome se ti napori odvijaju je i pokušaj zasnivanja urbane antropologije.

Do sada je bilo više ovakvih istraživanja, uglavnom u američkoj antropologiji. Najviše su se oslanjala na praćenje pojava akulturacije i adaptacije američkih Indijanaca na urbane uslove života prilikom njihovog prelaska iz rezervata u grad, proučavanju tzv. „kulture bede” i improvizovanih nehiđijenskih naselja (slums, bidonvilles), kao i psiholoških reakcija raznih nerazvijenih plemena u sudaru sa tekovinama savremene američke tehnologije i kulture.

Malo je dela koja su se upuštala i upuštaju se u opšta razmatranja urbane antropologije, njene teorije i domete. Jedan od tih retkih pokušaja je delo Pitera Gutkinda, profesora na Mc Gill univerzitetu u Montrealu *Urbana antropologija*.*) Podnaslov ove knjige „Perspektive urbanizma i urbanizacije Trećeg sveta” jasno govori da autor svoja teorijska razmatranja bazira i potkrepljuje primerima iz nerazvijenih zemalja, najčešće afričkih gradova. On sam primećuje da su urbani antropolozi, do sada, najviše pažnje i vremena posvetili afričkom kontinentu, iz razloga što je još uvek najbliži tradicionalnom antropološkom terenu, a da su zapostavljena ispitivanja velikih svetskih urbanih centara, tzv. megalopolisa.

*) Peter C. W. Gutkind, *Urban Anthropology, Perspectives on „Third World” urbanization and urbanism*, Van Gorcum & Comp. B. U. — Assen, The Netherlands, 1974.

U svojoj knjizi u pet poglavlja, sa velikim brojem tabela, mapa i opširno navedenom literaturom, autor govori o opštim teorijskim i metodološkim pitanjima urbane antropologije. Naslovi poglavlja su: Zbog čega izučavati afričke gradove? Neki konceptualni pristupi afričkim urbanim istraživanjima, Neke osnovne organizacije i institucionalne karakteristike urbane složenosti, Problemi metodologije u afričkim urbanim istraživanjima i traženje novih dimenzija, Urbana antropologija: budućnost pionira.

Profesor Gutkind smatra da je urbana antropologija vrlo mlada grana opšteg područja socijalne antropologije. Osnovni problem koji se u njenom osnivanju postavlja predstavlja pitanje konceptualne osnove, odnosno celine koju bi urbana antropologija uzela za predmet izučavanja. Po Gutkindu bi ova celina mogla da bude urbani sistem. Zbog toga, na početku svog izlaganja postavlja pitanje: da li se može govoriti o postojanju jednog urbanog sistema koji se razlikuje od ruralnog. Polazeći od činjenice da postoji izvesno uređenje uzajamno povezanih delova koje je zasnovao na određenim premisama, vrednostima i pravilima i operacionalizovano u vidu raznih institucija, struktura i odgovarajućeg ponašanja, Gutkind na pitanje odgovara potvrdno. Međutim, u isto vreme se i ograđuje tvrdnjom da pojmovi sistema i makroanalize predstavljaju samo sociološke apstrakcije, ali da smo primorani da, bar dok se ne dokaže suprotno, naša istraživanja zasnivamo na pretpostavci o takvom urbanom sistemu koji osigurava rad, koheziju i predvidljivost urbanog života.

Po autoru, proučavanje ovog totaliteta obavlja se putem makroanalize. Na tom nivou mogu se istraživati istorijski razvitak urbanog sistema, njegove glavne ekonomske i političke determinante, osnovni demografski podaci, kao i promene urbanog sistema i okolnosti koje su ih izazvale. Svaki sistem je ujedno sastavljen iz velikog broja podsistema i što je veći urbani sistem to su i ovi podsistemi brojniji. Do njih se može doći makroanalizom, ali ako se žele podrobnije ispitati, onda se koristi mikroanaliza.

Urbani sistem je jedinstvena socijalna organizacija jer je određena specifičnim urbanim okolnostima, počev od ekoloških, pa do društvenih stavova, percepcija i motivacije. U sebi sadrži mnoge različite osobenosti, tradicionalne i netradicionalne, harmoničnost i konflikte gradskog načina života. Autor smatra da se može govoriti o urbanom stilu života u Africi, iako se on znatno razlikuje od stila života u američkim i evropskim metropolama kao što su Njujork, Pariz ili London. Zbog toga se zalaže za autonomna urbana proučavanja u Africi. Ogorčeni je protivnik upotrebe široko rasprostranjene i eksploatisane teze

o „suplemenicima u gradu” (tribesmen in town). Ovaj pojam ocenjuje kao rđav i nepodoban, kao termin koji su izmislili antropolozi, administracija i misionari u periodu kolonijalizma. Po njemu, on zamagljuje sistem društvene organizacije svojstvene gradu. Slično tome, ni pojam tradicije ne može da bude ključni princip po kome se upravlja i konstituiše afričko društvo. Tradicija je izgubila svoj značaj još u vreme kolonijalizma. Ono što je od nje preostalo u funkciji je specifičnih gradskih potreba, a ne tradicionalnih. U stvari, Gutkind misli da sve više dolazi do izjednačavanja urbanog i ruralnog načina života. Između grada i sela uspostavljaju se veze koje odražavaju nove odnose simbioze i uzajamne zavisnosti. Svakoj strani je potrebna ona druga radi individualnog i kolektivnog ekonomskog, socijalnog i političkog blagostanja. Selo trpi sve veći uticaj grada, postepeno se urbanizuje i samim tim gubi značaj istraživanje ruralno-urbanog kontinuuma, kao i raznih procesa adaptiranja i praćenja pojedinačnih promena. Takva istraživanja retko odražavaju važne osobenosti urbanog sistema, strategiju moći koja ga drži na okupu i dijalektiku koja ga pokreće. Dakle, kada se proučava grad, mora se imati u vidu njegov totalitet i s tim u vezi istraživanje na makronivou.

Ipak, svaki urbani sistem je sastavljen od mnogo podsistema koji zahtevaju istraživanja na mikronivou. Mnogi antropolozi se zauzimaju za primenu mikrometoda i to zbog veće jednostavnosti i praktičnosti pomenutog pristupa urbanoj problematici. Oni smatraju da bilo kakav prodor u život grada predstavlja početak prikupljanja dokumentacije i put kojim se može krenuti ka otkrivanju strukture i organizacije makrosistema. Tako, svaki događaj, ma koliko nevažan izgledao, kao, na primer, tuča u snek-baru ili svadba, odražava aspekte urbanog totaliteta. Do sada su antropolozi na ovaj način istraživali razgranatost i mrežu socijalnih statusa i uloga vezanih za njih, posebne profesionalne kategorije, elitu, etničke grupe, manje teritorijalne jedinice kao što je susedstvo itd. Navodeći razne primere dosadašnjih istraživanja, Gutkind se na prvom mestu zalaže za proučavanje urbane strukture i urbanih procesa, a onda za institucionalnu analizu koja je do sada imala prevagu. Ističe značaj i korist komparativnog metoda za izvođenje opštih zaključaka i neophodnost sticanja preliminarnih znanja o specifičnoj prošlosti date urbane regije. S tim u vezi naglašava veoma značajnu činjenicu da se nikako ne sme dozvoliti jednostavno reprodukovanje i adaptiranje odgovarajućih evropskih i američkih studija o malim društvenim zajednicama, već da se prilikom svakog istraživanja afričkih ili drugih problema, mora tražiti i iznalaziti odgovarajući način i put za rešavanje njihove specifične situa-

cije. Ovo je veoma bitno jer uprkos prividne jednolikosti, postoje brojne osjetljive razlike među urbanim sistemima. One su uslovljene različitim istorijskim i društvenim razvitkom i isključuju tretiranje svih urbanih sistema na jedinstveni, opšti način.

Najzanimljiviji i svakako najteži problem za istraživača urbane problematike čine metod i tehnike kojima se služi u vođenju svojih istraživanja. U savremenoj antropologiji učinjen je izvestan zaokret od klasičnih antropoloških tehnika ka upotrebi kvantifikativnih, različitih ekstenzivnih upitnika, impersonalne statističke obrade i anketa, preuzetih iz sociologije i ostalih društvenih nauka. Sve što se moglo prikupiti i numerički izraziti, žali se autor, odnelo je prevagu nad klasičnim utvrđivanjem fenomena, tako da je broju ljudi pridat veći značaj od njihovih uzajamnih odnosa. Kvantifikativnim tehnikama meri se distribucija, učestalost, intenzitet i varijabilnost neke već poznate pojave, a zanemaruje se utvrđivanje i prepoznavanje same pojave. Između antropologa i predmeta njegovog izučavanja umešalo se mnogo posrednika, čime se izgubio neposredan kontakt sa informatorima.

Gutkind nije protiv upotrebe novih istraživačkih tehnika, ali se zalaže za njihov drugačiji vremenski raspored tokom istraživanja. On nastoji da revalorizuje klasičnu antropološku tehniku — posmatranja sa učestvovanjem, jer je mišljenja da je njena primena u savremenim urbanim istraživanjima, uprkos raznim teškoćama, opravdana i moguća. Ne postoji razlog da se ova tradicionalna tehnika ne upotrebi isto tako delotvorno i uspešno u urbanim kao što je bila primenjivana u ruralnim proučavanjima. To, naravno, ne znači da je ova tehnika neko svesmoguće čudotvorno sredstvo. Pošto je sastav gradske populacije raznolik, a mobilnost veća, pojavljuju se i određeni problemi. Makoliko slučajno da su odabrani, nekolicina informatora ne može da pruži dubinsku i koherentnu informaciju, niti se od svakoga i na svakom mestu može dobiti ono što se želi. U zavisnosti od teme i specifičnih problema sigurno da je u ruralnim istraživanjima potreban manji broj informatora, uz pretpostavku da je na selu, pre nego u gradu, ograničen broj varijacija u strukturi i ponašanju.

Osim toga, istraživanje u gradu više zahteva i obavezuje. Teže je sprijateljiti se i zadobiti poverenje ljudi. Javlja se, takođe, niz problema u sprovođenju nekih organizacionih pitanja, kao što je, na primer, traženje prebivališta i odabiranje najpogodnije lokacije za smeštaj istraživača.

No, i pored ozbiljnosti nabrojanih teškoća one, za Gutkinda, nisu nepremostive. Obračajući se tradicionalnim antropološkim tehnikama on vra-

ća antropologiji njeno donekle poljuljano samopouzdanje i samosvojnost.

Menjajući se i reorganizujući u skladu sa zahtevima novog vremena, prateći probleme koje ono sobom nosi, antropologija mora da ostane verna sebi i da u saradnji sa srodnim disciplinama prilazi problemima sa sopstvenih pozicija, donoseći konkretne, izvorne i humanističke zaključke. Na taj način može da pruži ono najbolje što je svojim dugogodišnjim razvojem stekla.

Gutkind smatra da još nema dovoljno saradnje među srodnim naukama i da je učešće antropologije i u onako malobrojnim i nedovoljnim interdisciplinarnim istraživanjima gradskih terena bilo minimalno.

Pišući celu knjigu u duhu britanske škole socijalne antropologije, autor se zalaže za još tešnje kontakte antropologije i sociologije, za koje misli da su najbliže komplementarne discipline.

Opređeljujući se za ovakav pristup, Gutkind ostavlja otvorenim najsloženije pitanje: da li grad, pored socijalnog, predstavlja i kulturni sistem. Ne upuštajući se u šire razmatranje napominje da u analizi afričkog urbanog sistema treba doneti osnovnu odluku: da li se treba usredsrediti na kulturni ili na strukturalni aspekt njegove heterogenosti. Iako se ova dva pristupa uzajamno ne isključuju, opredelivši se za jedan od njih, istraživač ne samo da dobija različite podatke, nego i različite interpretacije ovih podataka.

Međutim, i pored dosta velikih nedorečenosti, kao i preterane uopštenosti izlaganja, delo *Urbana antropologija* Petera Gutkinda je korisno i inspirativno. Mnoga nejasna i diskutabilna mesta mogu biti rešena jedino budućim istraživanjima urbanih problema.